

УДК 929 (477)

ПРИЛУЦЬКА О.П., Черкаський державний технологічний університет

Прилуцька Ольга Петрівна (1985 р.н.) – аспірант кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету. У 2007 р. закінчила з відзнакою магістратуру історико-філософського факультету Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Коло наукових інтересів: *просопографічні дослідження, роль особи в становленні української історичної думки.*

ІВАН ФЕДОРОВИЧ КУРАС: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА

У статті подані біографічні відомості про представника прогресивної історичної думки – І.Ф. Кураса – історика, етнополітолога, українознавця, особистості з великої букви. Наявність таких особистостей є головним чинником здатності нації формувати своє майбутнє, виходячи зі своїх власних інтересів. І народ є народом лише тоді, коли він складається з особистостей. Тому дослідження історії народу неможливе без вивчення набутків її яскравих представників.

The biographical notes about I.F. Kuras, a man of progressive historical thought, a historian, ethnopolitical and individuality with a high litter, are given in the article. The representatives of such peculiarities are the mains reason of the nation's possibility to form there future due to own interests. The nations are only the nations when it consists of individuals. The investigation of the nation's history is impossible without studying of contribution of it's bright representatives.

Вагоме місце у розбудові і становленні України, як незалежної держави та автономізації українського суспільства від зовнішніх центрів як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, займає наявність високоінтелектуального потенціалу країни, прогресивних особистостей-авторитетів, які володіють знаннями і досвідом, що відображають вимоги епохи та дозволяють прогнозувати випереджаючі розвиток, спрямовуючи колективну співпрацю в русло найбільш оптимальне для досягнення мети. Саме тому, на наш погляд, на сьогодні одним із пріоритетних напрямків історичного дослідження, який вимагає належної уваги, є вивчення впливу непересічної особистості на процеси становлення державності, не лише для розуміння процесів суспільно-політичного та економічного розвитку суспільства зокрема, але й для відображення інтелектуального потенціалу всієї нації в цілому.

Актуальність дослідницької роботи по вивченню питання ролі особистості в історії підштовхнуло автора наукової розвідки до опрацю-

вання і спроби систематизації нечисельних даних до просопографічного портрету та життєвого шляху насправді великого науковця – Івана Федоровича Кураса, який жив і творив на зламі двох абсолютно полярних епох.

Саме такою особистістю був Іван Федорович Курас – академік НАН України, доктор історичних наук, професор, віце-президент Національної академії наук України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, почесний доктор Одеського національного університету імені І.І. Мечникова [1], народний депутат Верховної Ради України, віцепрем'єр-міністр Українського уряду. І це ще далеко не повний список займаних посад знаного історика, педагога, українознавця, етнополітолога, людини та громадянина по праву з великої букви.

І так було завжди, – яку б посаду не обіймав Іван Федорович він постійно перебував у процесі

творчого пошуку, співпереживав проблемам Національної академії наук, Інституту і прагнув до утвердження України як соборної держави. Його діяльність сприяла зростанню загального престижу і авторитету вітчизняної науки не лише в Україні, але і за її межами. Напружену наукову і науково-організаційну роботу Іван Федорович суміщав із обов'язками державного діяча, зарекомендувавши себе вмілим та відповідальним керівником, послідовним патріотом та державником.

Народився Іван Федорович Курас 3 жовтня 1939 року в селі Немирівське Балтського району Одеської області [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]. Одержав атестат зрілості в Перелітській середній школі та вступив на історичний факультет Одеського державного університету імені І.І. Мечникова. Після закінчення його з відзнакою в 1962 році розпочав свою трудову діяльність на посаді наукового співробітника Кіровоградського облпартархіву, що, очевидно, й визначило його в майбутньому як історика-документаліста [9]. Одночасно з роботою в архіві майбутній дослідник працював викладачем у Кіровоградській філії Харківського політехнічного інституту.

У 1964 році Іван Федорович вступив до аспірантури історичного факультету Київського державного університету (на сьогодні – Національний Київський університет) імені Т.Г. Шевченка. Завдяки відкритості та простоті, він дуже швидко сходився з людьми, був компанійським, життєрадісним, виділявся винятковою працьовитістю, широким кругозором, блискучою пам'яттю та енциклопедичністю знань. Не випадково, що іще до захисту кандидатської дисертації у квітні 1967 року його було призначено на посаду доцента кафедри історії партії в університеті. Чимало тодішніх студентів запам'ятали молодого викладача як ерудованого, інтелегентного, доброзичливого і водночас вимогливого наставника. Такої ж високої думки про нього і його перші аспіранти [10].

Тут же, в аспірантурі визначилися його наукові інтереси, сформувались дослідницькі пріоритети як ученого [11]. Іван Федорович узявся за вивчення складної, тривалий час спотворюваної у радянській історіографії проблеми – історії національно-визвольного і революційного руху, діяльності українських політичних партій у 1917-1918 роках. І хоча йому не вдалося вийти за рамки панівної на той час історичної догматичної схеми та партійно-класової інтерпретації історичних подій і явищ Української революції, але його кандидатська, яку він захистив (1967), а згодом і докторська (1981) дисертації, опубліковані на їх основі статті та монографії стали своєрідним проривом у дослідженні низки замовчуваних сторінок політичної історії України, оскільки були побудовані на доти невідомих документальних джерелах, дозволяли самостійно оцінювати неоднозначний характер історичних подій [12].

З 1970 року І.Ф. Курас обіймав посаду старшого наукового співробітника, вченого секретаря в Інституті історії партії при ЦК Компартії України (філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС). А з 1972 по 1982 роки працював в апараті ЦК Компартії України інструктором, консультантом, завідуючим сектором відділу науки і навчальних закладів ЦК КПРС.

У 1982 році І.Ф. Курас повернувся до Інституту історії партії, де впродовж 1983-1991 років перебував на посаді заступника директора з архівних справ, а згодом – з науки. У 1988 році Івана Федоровича було обрано членом-кореспондентом та академіком-секретарем Відділення історії, філософії і права Академії наук УРСР [13]. Іван Федорович виявляв виняткову наукову працездатність, брав безпосередню участь у підготовці 4-го видання “Нарисів історії Комуністичної партії України”, багатотомної історії Української РСР та інших праць [13].

У роки горбачовської “перебудови”, пов'язуючи її з подоланням заідеологізованості історичної науки, І.Ф. Курас ініціював кількох сміливих на той час наукових проектів основним завданням яких було відстоювання імператива нового мислення в історичній науці – відмови від кон'юнктурщини, відновлення історичної правди та переосмислення усталених оцінок ключових подій та персоналій української історії [14]. Як виклик системі, що відживає себе стали книги “Про минуле – заради майбутнього” [15], “Маршрутами історії” [16] та документальний збірник “Голод 1932-1933 рр. на Україні: очима дослідників, мовою документів” [17]. Ці видання статей і документів були чи не першими вітчизняними збірниками, в які було вміщено документи партійно-державних інституцій аж до найвищих інстанцій.

Іван Федорович у числі перших серед пострадянських істориків рішуче відійшов від партійно-класової методології [18], активно долучився до відродження і збагачення національно-демократичних надбань української історіографії, пов'язаних, насамперед, з науковою спадщиною М.С. Грушевського, його схемою української історії [19]. Налагодив співпрацю з багатьма істориками української діаспори (О.Й. Пріцаком, Т.Г. Гунчаком, О. Субтельним, Л.В. Винарем та ін.), був учасником міжнародних конгресів всесвітньої асоціації українознавців та численних міжнародних наукових конференцій [20]. І.Ф. Курас працював над концептуальними засадами української національної ідеї, розглядаючи її як консолідуючий фактор, спроможний об'єднати інтелектуальний і духовний потенціал українського народу [21]. Особливого значення він надавав розширенню сфери вживання української мови [22], брав участь у розробленні “Державної програми розвитку української мови”, активно підтримував пропозицію про включення до Конституції України статті, яка

пізніше проголосила: “Державною мовою в Україні є українська мова”.

І.Ф. Курас заклав міцний фундамент в організацію науки – у період 1988-1993 років він працював академіком-секретарем Відділення історії, філософії і права НАН України, був членом президії НАН України. А з 1998 року незмінно обіймав посаду віце-президента НАН України, всіяко сприяючи розвитку соціогуманітарних наук у державі.

Ще задовго до розпаду СРСР І.Ф. Курас зніціював створення в Інституті історії партії Сектору історії, теорії і практики міжнаціональних відносин, започаткував відповідну наукову школу. Це дало змогу вже в грудні 1991 року заснувати в системі Академії наук Інститут національних відносин і політології (з 1997 року – Інститут політичних та етнонаціональних досліджень), директором якого став Іван Федорович.

Перед Інститутом було поставлено завдання поглибленої і всебічної розробки проблем, що набули особливого значення з проголошенням незалежності України і що пов’язані з потребами і процесами становлення, розвитку та функціонування української державності і громадянського суспільства. Це – історія і динаміка політичних процесів, взаємовпливи політики, етнонаціональних, міжрелігійних та міжконфесійних, регіональних відносин і факторів суспільного життя, вироблення нових парадигм етнонаціонального розвитку, запобігання конфліктності в етнонаціональній сфері, моделювання оптимальних варіантів етнополітики, розроблення технологій управління в системі політичних і міжетнічних відносин [23].

Івану Федоровичу вдалося сформулювати творчий колектив висококваліфікованих фахівців, знайти оптимальну структуру, визначити пріоритетні напрями наукових досліджень, фактично закласти міцний фундамент розвитку української етнополітології. Як історик-документаліст за покликанням, він на чільне місце поставив створення джерельної бази етнополітологічних досліджень, термінологічних і довідникових видань.

Іван Федорович відстоював необхідність розробки нових парадигм етнонаціонального розвитку, моделювання оптимальних варіантів етнополітики. Вся його діяльність як вченого і політика була спрямована на попередження конфліктності в етнонаціональній і гуманітарній сферах [24].

Багато в чому здобутки Інституту і особисто його директора сприяли розробленню винятково важливих правових актів незалежної України. У 1994-1997 роках Іван Федорович працював віцепрем’єр-міністром з питань гуманітарної політики [25], займався вирішенням проблем розвитку національної науки, освіти, культури, охорони здоров’я, соціального забезпечення та розширення міжнародного співробітництва

нашої країни. Очолював Республіканську комісію депортованих народів Криму в справах депортованих німців; Комісію у справах неповнолітніх; Державну комісію з питань Георгаїзації у галузі науки. Працював у Раді з питань науки та науково-технічної політики та Комісії з Державних нагород України при Президентові України (1994-2002 роки). Був членом Конституційної комісії від Президента України в 1994-1996 роках. У 1998-1999 роках входив до складу Координаційної ради з питань внутрішньої політики при Президентові України. Призначався заступником голови Громадської ради експертів із внутрішньополітичних питань при Президентові України. Очолював Секцію соціальних і економічних наук Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, а в 1994-2002 роках був членом Комісії з державних нагород. Плідно очолював робочу групу з розроблення Концепції реформування політичної системи України, очолював Раду з питань мовної політики (1997 року), Раду з питань збереження національної культурної спадщини при Президентові України (1997-1998 рр.). Іван Федорович був головою Наглядових рад акціонерної компанії “Надра України” (з 2000 р.), Науково-дослідного інституту українознавства, Київського національного медичного університету (з 2003 р.).

Іван Федорович очолював урядові делегації на конференціях ООН у Каїрі (1994 р.) і Пекіні (1996 р.), у проведенні Днів культури у Білорусі, Казахстані, Болгарії, брав участь у низці державних візитів [26].

І.Ф. Курас став автором понад 200 праць з проблем політичної історії України та етнології. Під його керівництвом понад 50 науковців успішно захистили докторські та кандидатські дисертації. Він створив навчальний Інститут політології, був засновником, членом редколегій і редактором кількох міжвідомчих наукових збірників та журналів, зокрема таких, як “Діалог”, “Історичний журнал”, був незмінним членом редакційної ради журналу “Українознавство”, де й публікувався.

В 2002 році І.Ф. Курас був обраний народним депутатом Верховної Ради України, де активно долучився до законотворчої діяльності. У 2003-2004 роках був секретарем Політичної ради при Президенті України.

Заслуги Івана Федоровича як політика, вченого, державного і громадського діяча високо оцінені в Україні і у світі. Держава високо оцінила самовіддану працю І.Ф. Кураса перед Україною, його вагомий внесок у розвиток української історичної науки. Він був удостоєний почесного звання Заслуженого діяча науки і техніки України (1998), Лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (1999), нагороджений орденами Дружби народів (1986), Ярослава Мудрого V, IV та III ступенів (2003),

італійським орденом “Великий хрест” (1997), литовським орденом князя Гедимінаса IV ступеня (1998), Почесними грамотами Кабінету Міністрів і Верховної Ради України та ін [25].

У розквіті творчих сил 16 жовтня 2005 року І.Ф. Курас раптово помер [26, 27, 28], не завершивши всіх своїх розпочатих справ, залишивши невиконаними багато проектів, над якими працював: недописані статті і книги, недочитані дисертації, недоредаговані проекти законів. На жаль, Іван Федорович пішов від нас, але українській історіографії ще належить об’єктивно оцінити внесок вченого в історичну науку. Тому першочерговим завданням його учнів і

наступників є втілення в життя всіх розпочатих починань учителя і наставника, і серед них головного прагнення Івана Кураса: створити сильну демократичну державу, що реально піклується про права і свободи своїх громадян.

На сьогодні знайдено значну кількість просопографічних відомостей про академіка І.Ф. Кураса, які, однак, потребують систематизації та глибшого дослідження. Дана стаття не претендує на роль завершеного біографічного нариса, вона є лише першими спробами пошуку і буде вивчатись автором більш глибоко в процесі підготовки наукової роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К., 2004. – С. 3.
2. Нагорна Л.І. Іван Федорович Курас: (Український історик) // Історія України. – 1999. – № 47. – С. 1-2.
3. Шаров І. Курас Іван Федорович. Ішов до України, до людей. // Шаров І. Вчені України: 100 видатних імен. – К., 2006. – С. 205-210.
4. Кононенко П. Національна ідея покликана консолідувати українську націю. Пам’яті академіка Івана Федоровича Кураса // www.ualogos.kiev.ua
5. Сотрудники Института политических и этнонациональных исследований НАН Украины об И. Курасе // www.day.kiev.ua. – 2005. – № 190.
6. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Іван Федорович Курас // www.who-is-who.com.ua.
7. Без Кураса. Дайджест // www.fraza.com.ua.
8. Штейнберг Б. Іван Курас: “Народ мудрее недалеких политиков” // www.paco.net.
9. Нагорна Л.І. Іван Федорович Курас. – С. 1.
10. Записано зі слів В.Ф. Солдатенка від 25.03.2008 р.
11. Записано зі слів А.І. Кураса від 11.02.2008 р.
12. Курас І.Ф. В.І. Ленін і національно-визвольний рух трудящих України в Жовтневій революції (березень-грудень 1917 р). – К.: В-во Київського університету, 1971. – 145 с.
13. Кононенко П. Національна ідея покликана консолідувати українську націю... // www.ualogos.kiev.ua.
14. Про минуле – заради майбутнього: Збірник / П.Л. Варгатюк, І.Л. Гошуляк, С.С. Діброва та ін.; Курас І.Ф. (голова ред. кол.). – К., 1989. – С. 2.
15. Про минуле – заради майбутнього. – К., 1989. – 408 с.
16. Маршрутами історії. – К.: Політвидав України, 1990. – 655 с.
17. Голод 1932 – 1933 рр. на Україні: очима істориків, мовою документів. – К.: Вища школа, 1990. – 735 с.
18. Самчук В. Человек во всех отношениях // www.kv.com.ua.
19. Курас І.Ф. Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934) // Курас І.Ф. Етнополітика: історія і сучасність. – К., 1999. – С. 535-538.
20. Шаров І. Курас Іван Федорович. Ішов до України, до людей. // Шаров І. Вчені України: 100 видатних імен. – К., 2006. – С. 210.
21. Курас І.Ф. Концептуальні засади вивчення національної ідеї // Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – С. 633-648.
22. Курас І.Ф. Мовна політика: здобутки і проблеми. // Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К., 2004. – С. 463-464.
23. www.ipiend.gov.ua
24. Безсмертний Р., Литвин В., Табачник Д., Толстоухов А., Шаров І. Рік тому пішов з життя Іван Курас. // www.golos.com.ua.
25. 15-та Українська урочиста церемонія нагородження орденом Святого Станіслава від 15.09.2000 р. // www.ststanislas.org.ua.
26. Указ Президента України про призначення І. Кураса віце-прем’єр-міністром України. // www.uazakon.com.
27. Шаров І. Курас Іван Федорович. – К., 2006. – С. 210.
28. Самчук В. Человек во всех отношениях. // www.kv.com.ua.
29. Сotрудники Института политических и этнонациональных исследований НАН Украины об И. Курасе. // www.day.kiev.ua.
30. Курас І.Ф. Етнополітика: історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв’ю 90-х років. – К., 1999. – 656 с.

Надійшла до редколегії 18.04.2008 р.